

(az álmodó)

/Pseudo Kierkegaard: *A megfordult világ* című könyvének egyik fejezete. Közreadó: Gyenge Zoltán, Kalligram, Budapest, 2012/

Nem szeretek aludni. Az alvás egy kicsit olyan, mint az elutazás, az elköltözés vagy éppen a halál. A halállal való hasonlósága abban törik meg, ami az elképzelhető legrosszabb benne: a felébredésben. Gondoljuk el, milyen lenne, ha egy szépen megrendezett temetés után hirtelen felébrednénk a koporsóban.

Ha ez még a szertartás alatt történik, akkor is szörnyű, hisz megijesztenénk vele a szegény papot, a gyászt nyugodt morgolódással ünneplő tömeget, megrendítenénk őket abban a hitben, hogy az élet a legjobb dolog a világon, vagy a benne való boldogulás keresése. Milyen érdekes, hogy az emberek a *boldogság* szavát a *boldogulásra* cserélték. Milyen különös is a dán nyelv, hogy a kettő csaknem összekeverhető, mégis tökéletesen mást takar. Nos, igen, nyájas olvasóm: a boldogság manapság boldogulást jelent. Megkeresni és megteremteni mindazt az életben, ami tökéletesen lényegtelen, vagy éppen egyszerűen csak felesleges. Boldogul az, aki hivatalt szerez, boldogul, aki feleséget vesz magához, még inkább boldogul az, aki gyermekeket és állatokat tart, miközben szolgálói számát gyarapítva nem gondol arra, hogy az emberek boldogsága a tanítás szerint éppen nem e világból való; de boldogul az is, aki a templomban vasárnapról vasárnapra elmondja ugyanazokat a szavakat, természetesen némi pátozzsal, hogy a gyülekezet lássa, nem akárki a pásztora, és érezze annak a terhét, hogy a földi élet nem jelent feltétlen lehetőséget arra, hogy kényelmesen élvezzük majd időtlenségünk mennyei örömét. „Áldás békesség”. Békétlenség? Ugyan, mi végre! Béke legyen veletek. Hogy miért? Nem lényeges.

Ha pedig a szertartás után ébrednénk fel, akkor kellemetlen, hisz mihez kezdenénk akkor ott lent a mélyben, a fagyos földben. Kikelni nem lehet, bent maradni már nem érdemes, talán kissé kellemetlen is; hasonló kétségbeesés fogná el az embert, mint egy könnyű nyárvégi délutánon, amikor meglátja a hirtelen gyülekező fellegeket, és érzi a vihar első szelét. „Kínos” – mondanák. „Gusztustalan” – állítanak a kifinomultak, és igazuk lenne. „Hogy néz ki?” – kérdeznék az előkelő dámák, és elegánsan fintorogva befognák orrukat csipke zsebkendőjükkel. Legjobb hát, ha nyugton maradok. Nekem is, másoknak is...

Sokszor elképzelttem, hogy fekszem a koporsóban, az oltár szépen feldíszítve, a zene halkán szól, a családom fekete gyászba öltözve; és a leány. Ó! Nos, a leány, ő a boltív homályos rejtekében megbújva marad, és talán egy-egy könnycseppet el is morzsol a szeme alatt – persze nem miattam, hanem mert a jólneveltség azt kívánja, hogy az ember mások temetésén sirassa meg önmagát.

Hogyan is tehetném meg, hogy elrontom ezt az ünnepi pillanatot! Szegény pap mit tenne? Nem merne többé bemenni a templomba, hanem vissza kellene vonulnia, meg kellene vizsgálnia önmagát, hogy mennyire erős a hite, elég erős-e ahhoz, hogy mondjuk a sorői kolostor romjai között mindenkitől távol, de talán éppen a Mindenhatóhoz közel tengesse hátralévő életét.

Nem tehetem meg szegénnyel. Hisz a parókia jó megélhetést ad, és nemcsak neki, hanem az egész családjának, mit tennének hát, ha hivatala hirtelen megszűnne? Hová lenne evilági boldogságuk? Boldogulásuk?

És a gyászoló tömeg. Mit gondolnának rólam? Hogy mennyire illetlen dolog így megzavarni egy ilyen szép szertatást? Hogy életemben is állandóan bosszantó, különös és békétlen alak voltam, furcsa dolgokat cselekedtem, és még most sem nyughatom? Az ilyen ember, aki ennyire nem ad – legalább a saját gyászszertartásán! – a helyes és mértéktartó viselkedésre, még arra sem érdemes, hogy szépen eltemessék. Mert abba is belezavar. Még akkor sem képes felülemelkedni önmagán: *vágyának húrja tovább rezeg.*

Lássam be hát – mondanák a bölcsek –: ezt nem tehetem. Nem engedi az illem. Ezért csak feküdjek tovább nyugodtan, ne keltsek felesleges izgalmat senkiben, várjam hát meg, míg szépen elföldelnek, aztán ha akarok valamit, hát akkor tegyem, amikor már senkit sem zavar. Akkor keljek fel, amikor már senki sem lát. Amikor *senkit* nem zavar. Amikor *semmi* nem zavar.

*

Sokszor elképzelttem, hogy fekszem a koporsóban, s miként egykor a nagy király,¹ én is a saját temetésemet szemlélem. Egyszerre vagyok tanúja és részese is a szertartásnak, hadd lássam hát, mindez hogyan zajlik, hisz miattam van, de éppen én vagyok az, aki nem láthat, nem hallhat semmit. Csak nekem nem szükséges külön gyászszertartást szerveznem, mint a

¹ A spanyol V. Károlyról lehet szó. A hagyomány szerint a császár megrendezte a saját temetését, hogy meg tudja szemlélni, milyen lesz majd holtában. Ez a halálra készülők igazi apoteózisa.

királynak, én ott vagyok jelen, ahol ez nem próbaként, hanem eleven történészként zajlik. Nehogy úgy járjak, mint a hatalmas rendszer hatalmas alkotója: reggel, amikor fel akarok kelni, nem veszem észre, hogy már halott vagyok.

*

Fekszem tehát, az oltár szépen feldíszítve, a zene halkán szól, éppen az a zene, amit annyira szeretek, valami a barokkból, vagy esetleg a helyi fiúkórus zsoltáréneke; nem tudom, de nyugodt, békés, és kellemes, megindítja a lelket, megrendíti a gyászolót – no, nem annyira, hogy az elhunytira, hanem hogy önmagára gondoljon –, továbbrezeg finoman és gyöngéden, az érzékenység húrjait megpendítve tétován tovaszáll, és lassan betölti a templom tágas épületét. Zene cseng az oltáron, a boltívek között, a padokban térdelő hívek fülét betöltve pedig túljut mindenkin és mindenben, magát az akaraterejét, és végtelen, felmérhetetlen hatalmát, s no persze: egyben diadalát is hirdeti. A zene maga az *akarat*, a magából „kigördülő kerék”, az emberi lélek mozdulatlan mozgatója, a mindent betöltő és kozmoszt szabályozó erő, mely szerint a világ létezése is olyanná lesz, mint a tűzváltozások: hiszen a kozmosz, mely itt van, nem volt és nem lesz, hanem örökkön égő tűz, mely fellobban mértékre és kialszik mértékre.² A kozmosz zenéje pedig az örök zene, és mennyire tévedtek a régiek, akik azt mondták, hogy szférák zenéje nem hallható, pusztán azért, mert öröktől fogva hangzik, rendületlenül és megállíthatatlanul, és éppen csendnek kellene lenni ahhoz, hogy meghalljuk a hang és a némaság távlatában a zenét magát. Igenis hallható, vagy legalábbis az általunk ismert zene el-elcsíp valamit az örök zenéből, megmutatja, pontosabban felvillantja a lélekben mindazt, amit az éter tiszta hangzása jelent. Csak fül kell hozzá. A süket és balga tömeg ricsaja persze elnyomja; csak a kiválasztottak kiváltsága meghallani a zenét. A süket és balga tömeg a vásári komédiák harsonáit szereti, azt véli, az az igazi élvezet, ha a zaj mindent elnyom, és semmivé tesz, ahol az emberek saját hangjukat sem hallják, ahol a csinnadratta megszüntet minden értelmes kommunikációt, ahol a harsogástól és dübörgéstől egy dolog biztosan nem hallható: a *zene*.

*

² A fentebbi utalás Arisztotelész *Metafizikájának* XII. könyvére, az utóbbi pedig egy Hérakleitosz töredék parafrázisa. Kierkegaard *Poul Martin Møller* nevű tanárának, akit a „görögség szerelmesének” nevez, köszönhetően alapos klasszika filológiai ismeretekkel rendelkezett. Szövegeiben – többnyire külön jelzés nélkül – számos görög parafrázis található. Éppen a filológiai pontatlanság miatt ezek sokszor nehezen azonosíthatóak.

Fekszem az oltáron, nyitott koporsóban, bár határozottan nem szenvedhetem, ha közszemlére tesznek, fel is szólamlanék ellene, de már nem tehetem, nem kockáztathatom, hogy közriadalmat keltsék, ezért csak illedelmesen fekszem a koporsóban és hallgatom a zenét, megpróbálok inkább arra figyelni, mint a pap méltóságteljes szavaira, amik nem mások, mint üres fenyegetések a túlvilágról azoknak, akik nem félik igazán Isten hatalmát, és nem dicsőítik az egyház nagyságát. Én már tudom, hogy semmi sem igaz abból, amiről beszél, de nem szólhatok, nem tehetek úgy, mint pamphüliai Ér, aki soknapos hulla létre hirtelen felpattant a máglyán, és elmesélte mindazt a jelenlevőknek, amit odaát látott.

Nyájas olvasóm! Bizonyára Te is szeretnéd tudni itt, hogy milyen az ott, de nem árulom el, mert bár meghaltam, de még nem vagyok abban bizonyos, hogy éltem-e egyáltalán, hogy volt-e valami értelme rövid jelenlétemnek köztetek, hogy megérdemli-e a világ a tudást arról, amiről nem tudnia a legüdvösebb. Mit kezdjünk például Ér szavaival? Megy-e valamit az emberiség előre azzal, hogy tudja: Ananké lányainak eszközeként bár maga választja azt, amit sorsnak szokás nevezni, de a választás egyrészt cinkelt kártyákkal történik, másrészt pedig nem lehet felszólamlani ellene? Ér szerint az igazságtalan lelkeket megnyúzzák, és töviseken gerebenezik a testüket, miközben türelmesen el is magyarázzák a szenvedőknek, hogy mi miért történik. Nem tudom, hogy a lelket hogyan lehet megnyúzni, de a kép minden hallgatóban szörnyű félelmet kelthet. Én viszont Érrel szemben már tudom, nem a halál az, ami annyira fájlalendő és iszonyatos, hanem az élet maga. Szilénosz tudta ezt, a vén szatír pontosan erre utalt, amikor a balga ember megkérdezte tőle: „mit tudnom a legüdvösebb?” A legüdvösebb – felelte az istenség szolgája – az, amit te sohasem érhetsz el. Mert a legüdvösebb nem lenni, semminek lenni, és ha már megszületté, akkor minél előbb meghalni. Boldog az, aki minél előbb meghal, boldogabb az, aki már születése közben meghal, és a legboldogabb az, aki soha meg sem születik.³

*

Fekszem tehát a koporsóban, hallgatom a zenét, érzem, hogy a lány ott van a közelemben, megérint a néma jelenlét még egy percre, még egy pillanatra, bár mondanám: légy boldog kislány! Ne szomorkodj, tapasztald meg még egy kicsit a lét kellemes gyötrelmét, még egy pillanatot, egy kicsinykét, ugyan, csak egy röpke apró pillanatot, egy semmiséget... – hogy

³ Ugyancsak az ismeretlen jüt filozófus idézi.

aztán elmerülj az elmúlás gyöngéd, hatalmas, és semmihez nem hasonlítható, de mindent betöltő nyugalomban. Betegség teszi édessé az egészséget, éhség az elteltséget, fáradtság a megpihenést. Egyszer boldogtalan voltál, legalábbis azt hitted, boldogtalanságod pedig arra a képtelen gondolatra ragadtatott, hogy ennél szörnyűbb és kellemetlenebb dolog már nem történhet veled; legszívesebben elbújtál volna a világ színe elől. A hajón látott leány, bár nem mondott magáról sokat, több dologban emlékeztetett reád. A szeme, a lélek tompa tükreként olyan dolgokat mesélt, amire a szavak képtelenek. A nézése, amely a távoli tenger párálló horizontjára irányult, az ajkai közt bujkáló rejtett mosoly, a kissé ideges vállmozdulat, amellyel mintha magával beszélt volna, mind-mind sokkal inkább árulkodott a bensőségesség rejtett hangoltságáról, mint számos filozófiai esszé. Az újabb kori filozófia ezt soha nem fogja megérteni. Nem fogja, mert azt hiszi, hogy az enciklopédikus tudás képes bármire választ adni, holott még azt sem sejtí, hogy a vágy, a megérezés, a képzelet milyen irányba fut tova, hol áll meg, és hol találja célját: mit teszek, és mit nem teszek majd a következő mozdulatommal. A lepke szárnya meglebben, és nem sokára ordító szélvihar tombol a sivatagban. A szem mozgása, a test beszéde, a gesztusok nyelve tökéletesen elmesél mindent annak, akinek van szeme és füle a megértéshez.

Én is elmondtam akkor mindent, igaz, nem szavakkal, és ő nem is értette, ám most azt látom, hogy miközben ott fekszem a koporsóban, csendben és nyugodtan, hogy mutassam: jó nevelést kaptam, talán megérteni vél valamit abból, amit akkor tettem, nem ellene, hanem éppen érte, nem közönyből, hanem a legnagyobb szeretetből, abból a szeretetből, amit csak ember érezhet azok iránt, akiket éppen az élettől akar megvédeni.

Elmenni, elaludni, meghalni. Talán álmodni is. Ez itt a gond, ami visszadöbbsent – hasonlóan a nagy kételkedőhöz.⁴ Nekem ugyan nem ölték meg az apámat, nem lett céda az anyám, nem volt királyságom, amit elvehettek volna, mégis mindig úgy érzem, hogy távol vagyok attól, amit létezésnek neveznek. Az álom az, amivel Szókratész nem számolt. Mert szerinte a halál vagy elköltözés innen oda, ahol a megholtak lelkei vannak, vagy egy Szelénéhez hasonló álomtalan örök alvás, melyben az ember semmit nem érzékel, semmit nem tud, egyszerűen egyesül a semmivel, kioldódik a világmindenség egészébe. De mesterem, nem számoltál azzal a lehetőséggel, hogy a halál nem csupán álomtalan lehet. Ha viszont álom van benne, akkor megszűnik a nyugalom, a teljességbe vetett feloldódás reménye, és marad mindaz, ami az embert az élettől visszatartja. És mi van azzal, akinek maga az élet sem más, mint egy álom? Az élet álom. Vagy álom az igaz élet? Biztosan így van, és itt a koporsóban fekvé ez a tudás

⁴ Egyértelmű, hogy Hamletről van szó. Kierkegaard kedvelt hivatkozása Richard és Macbeth mellett.

nem tölt el éppen nyugalommal. Mert akkor a halál sem más, mint a rideg, kegyetlen ébredés. De a halál nem fáj. A halál nem fájhat. Csak az élet.

*

Fekszem a nyitott koporsóban, közszemlére téve, amit ugye nem nagyon kedvelek, pontosabban: nagyon nem kedvelek, sőt egyenesen ellenemre van, hiszen a magam voyeur módján jobban szeretek megfigyelő lenni, mint megfigyelt. Szemlélő és nem szemlélt. Elképzelő és nem elképzelt.⁵ A halál azonban ezt is megváltoztatja. Mily kellemetlen! A voyeur ugyanakkor nem poseur, még ha néha-néha annak is tűnik. Azt viszont feltétlenül el kell ismerni, hogy a voyeur „posztja” felettébb arisztokratikus, és minden tekintetben megfelel, ha valóban meg akarunk figyelni valakit. Kívülről, csendesen és elfogulatlanul, hiszen nem ad lehetőséget arra, hogy elvegyüljünk a mindennapiság tarka forgatagában, hogy emberfürdőt vegyünk csak a megfigyelés kedvéért. Mindenképpen egyfajta sajátos távolságtartás, megkülönböztetés és elkülönülés. Ez tagadhatatlan. S persze mindehhez szükséges az önkéntesen vállalt *magány*. Magány, mely azonban semmiképp sem egyedüllétet, semmiképp sem tömegbe zárt magányosságot jelent. Ez a magány egy, a képzelőerő által megtöbbszörözött vagy „megfordított” világot teremt, ahol az ember nincs egyedül, hisz társa – ez a sajátos skizofrénia lényege – éppen önmaga. A voyeurség ugyanis nem másokkal töltött társas tevékenység. Csak önmagával. Megvan az előnye, de megvan a veszélye is. Az előny abban áll, hogy a voyeur magánya egy magára koncentrációt, egy olyan befelé fordulást jelent, amelyben az egyes az egyetemleget célozza, universum=unum versum; ahol alkotni, létrehozni akar, nem tud anélkül élni, szinte mákonyként van rá szüksége. A veszély, hogy ebbe az állapotba idő előtt belepusztul. A megfigyelései azonban kikerülhetetlenek, elhanyagolhatatlanok, egyszerre szólnak a „most”-nak és a jövőnek. És még valami történik vele.

*

Fekszem, és nem teszek semmit, a szemem lecsukva, magam moccanatlan vagyok, akár a svájci havasok, a legjobb ruhámba öltözve, kissé gunyoros mosollyal az ajkaimon, míg mindenki azt hiszi, hogy nem érzékelek már semmit, pedig, pedig... Ha nem is látok, de azért

⁵ „Vorstellend und vorgestellt.” Kierkegaard-nál németül. Talán távoli hivatkozás Schelling 1770-80-as éveiben használt egyik meghatározó filozófiai terminusára.

minden jelen van számomra: a zene, az ő részvéte, a templom nyugalma, a lelkész monoton mormolása, egyszóval minden, ami lényeges, minden, ami lényegtelen. Ó, mivé lettem volna, ha megházasodom? Mivé lett volna ő? – nos, azt tudom: semmivé, de legalábbis tökéletesen boldogtalanná. Mostani férje ügyvéd, jól keres, szép házban laknak, megvan mindene, amire az ember általában vágyani szokott: férje, gyereke, kutyája, fésűje vagy piperéje – minden, ami fontos a lényegtelenséget világprincípiummá emelő világban.

*

Fekszem a koporsóban, miközben édesbús derűvel tölt el, amit látok, amit érzek és hallok a vakság és érzéketlenség hideg közönyében. Én már nem itt vagyok, én itt nem vagyok, én nem vagyok. Ennyi az előnyöm mindenkivel, a lelkésszel, a temetési menettel szemben, de még vele szemben is, ó, te angyali lény, mivé is lettem volna nélküled, mi is lettem volna, ha nem ismerlek, ha nem hagylak el, ha veled maradok. Talán még élnék, és érzékelnék, de, mint a kivert kutyák, most csak vonyítok a lét okozta fájdalomtól, nem tehetek egyebet, csak fekszem itt holtan, miközben a világ fájdalmasan megnyílik, és éppen most: kőbe zárt szemeim előtt... Nyájas olvasóm! Képzeld el ezt a képtelen helyzetet, amit a felravatalozásom jelent! „Nem éltem hiába!” – szokták mondani. De ki meri megkockázatni, hogy kimondja: „nem haltam hiába!”? Ha valamit tehetek halálomban, úgy, kérlek, mondd meg nekem! Ne kímélj! Nincs már jelen az élet minden hiábavalósága, ami számon kérhetne bármit, amit cselekedni szándékozol. Lépj elő, virradjon meg, és el innen. Különös szavak ezek – lássuk be – egy halottól. De én így jól érzem magam. Még mindig jobb koporsóba zárva halottként feküdni – ahogy illik, és én most eldöntöttem, hogy nagyon is illedelmes halott leszek – mint a parti mólón fel-s alá sétálni, keresni az emberek tekintetét, hogy vajon mit is gondolhatnak rólam, vajon elegendően unalmas vagyok-e, vajon „gehorsam”⁶ lépdelek vadonatúj felöltőmben, megfelelően viselem-e a megfelelő helyen vásárolt kalapomat, s egyáltalán: mit gondol rólam a társaság, mit gondol rólam a kávéházak népe, az udvar, vagy akár a lány, akit oly otrombán megbántottam a világ véleménye szerint?

Inkább gyávaság vagy bátorság kilépni valahonnan, ahol már nem érezzük magunkat otthon, vagy esetleg az lenne a kielégítő, ha mindezek ellenére ott maradnánk, és tovább szenvednénk el mindazt, amire a világ oly sokat ügyel, és amit az emberek oly méltónak tartanak; nem azt, amire vágnak, hisz vágyuk ereje „schon vorbei”,⁷ hanem azt, amit másoktól elvárnak annak

⁶ „Engedelmesen” – Kierkegaard-nál németül.

⁷ „Már elmúlt, odavan” – Kierkegaard-nál németül

fejében, hogy őket az érdektelenség szürke közönyébe befogadják? A halál éppen arra képes megtanítani, hogy a komolyság a belsőben honol, a gondolatban; képes arra tanítani, hogy puszta ámítás az, ha könnyelműen vagy mélabúsan a külsődlegességre tekintünk, vagy amikor a halál gondolatáról töprengő mélyértelműen megfeledkezik arról, hogy a saját halálára gondolva arról gondolkodjon, hogy minderről ő gondolkodik.⁸

*

Itt fekszem a koporsóban, mindenki azt hiszi: nekem már jó. Mindenki könnyes szemmel vizslat, vajon mi lehetett az utolsó dolog, amit láttam a világból, mit érezhettem utoljára, kit szerethettem, mire vagy kire gondolhattam abban a pillanatban, amikor tudtam, hogy meghalok? Milyen lehet a halál maga? Vajon átsiklunk rajta, mint a gyerekekkel teli vásári könnyűvasút a játékalagúton, vagy küszködés, szenny és könny és még valami más: szenvedés és fájdalom. Ők nem tudhatják. Én meg nem mondom el. Életünk minden történése annyit ér, amennyit magunk vagyunk képesek személyesen megtapasztalni, amit mások elmesélnek, az csak a tapasztalás gyenge visszfénye. Tapasztalok, tehát vagyok. Az utolsó tapasztalat viszont a legerősebb, legátfogóbb; maga az élet legpontosabb, legigazabb ismeretet adó tapasztalása: a *halál*.

A halál olyan alvás, amit szerencsére nem követ ébredés. Nem fogok tehát felkelni a ravatalon, és nem csak azért, mert eldöntöttem, hogy illedelmes leszek, hanem azért is, mert a játéknak így nem lenne tovább értelme. Ki kellene lépnem a voyeur szerepből, és azt nem szeretném. Ahogy életemben is mindig megfigyeltem, úgy most is azt teszem. Noha életemben ezeket a megfigyeléseket pontosan leírtam, most viszont inkább magamban tartom. Minden titkot megőrzök, hallgatok, akár a sír.

Látom, már jönnek értem, emelik a koporsó fedelét, ha anyám élne, biztosan tiltakozna, veszik a szögeket, a virágokat elviszik, a feszületet a kezembe adják, ráhajtják gyöngéden a fedőt a peremfára – a fény egyre homályosabb lenne, ha szemeim még tudnának érzékelni – teljes sötét lenne, ha még látnék. Hallanám a szögek fémes hangját, amint a kalapács ütéseinek engedelmességgel egyre mélyebben hatolnak bele a fába, ha még hallanék. (Nota bene: miért is szögelik le a koporsót? Hogy a halott vissza ne jöjjék?) Elönt az édes-keserű áhítat: mindennek vége, lassan kivisznek az Asistent Kierkegaard-ba, lebocsátanak az előre

⁸ Véleményem szerint itt Kierkegaard Kantnak az appercepció szintetikus egységéről szóló tanát parafrázálja. Bár ne tenné!

gondosan kiásott gödörbe, persze a temető legjobb helyén fogok nyugodni, apám sírjában – szegény öreg! Ha tudta volna! De mindegy, mozog a koporsó, bent a teljes sötét, ami persze már nem jelent semmit, mint korábban megjegyeztem; a lovak türelmetlenek, a kocsis is igyekezne hazafelé, szomjas, akár a lovai, menne már mindenki, mert Koppenhágában a jó szokás szerint most is hideg szél fúj, és annyira kellemetlen a szabadban lenni. Miért is élnek itt egyáltalán emberek, amikor el lehet költözni melegebb vidékre? Nem értem. Hacsak azért nem, mert a dán klíma egyhangúsága, a mindig mindent betöltő szürke félhomály erősíti a szellem elhatározását, hogy kiálljon a rideg monotónia ellen, és a külső világtól könnyedén elfordulva létrehozson valamit, ami sokkal több, ami mindent magában foglalhat: valami lényegi és egzisztenciális bensőségességet.

Vita brevis, ars longa, tempus praeceps, experimentum periculosum, iudicium difficile – mondják a régiek,⁹ és ami a mondás első felét illeti, igazuk is volt. De! „*Experimentum periculosum*, vagyis: a kísérletezés veszélyes, nos, itt tévedtél derék férfiú! Bár a világ maga is így gondolja, és meg is nyugszik ebben. Én magam viszont úgy vélem, hogy nem kísérletezni a legveszélyesebb, legrosszabb dolog, amit csak az ember tehet, pontosabban: nem tehet. Mert mivé is lenne minden a kísérletező buzgalom nélkül? Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna – mondja egy másik „bölcesség”. Pedig nem kísérletezni vagy hallgatni a legveszélyesebb. Nincs annál veszélyesebb, ha hallgatunk, és nem kísérletezünk. Ha megnyilvánulunk, akkor, amikor mindenki tétlen marad, ha nem maradunk akkor sem csendben, amikor azt mindenki kockázatosnak tartja, akkor – bár látszólag valóban jobb lett volna a háttérben maradnunk – menthetjük meg azt, amit „én”-nek hívunk azzal, hogy a valóság eljő, és számon kéri rajtunk tetteink, megszólalásunk következményeit. Így az „én” folyamatosan kockázatnak kitéve alakul, változik, formálódik, és nem úgy csiszolódik, mint egy kődarab, egy kavics, amit a folyton előre és hátracsapó hullámok monoton ereje anélkül kerekít formássá és gömbölyűvé, hogy az bármit is tehetne hányattatása ellen, hanem úgy, ahogy a különböző hatásoknak ellenálló, az erők egymásnak feszülésében megedzve alakítja egyszerre önmagát és saját környezetét. Ha némák maradunk, nincs ez a kockázat. Nincs a valóság, mely tetteink súlyát mérhetné, megnyilvánulásainkat számon kérhetné rajtunk. A kockázat nélküli élet nem embernek való élet. Ha kockáztatunk, *lehet*, hogy elveszünk, ha

⁹ Hippokratésztől származó híres mondás, amelynek többnyire az első része (*Ars longa, vita brevis* – azaz a „művészet hosszan tar, az élet viszont rövid”) ismert. Folytatása így hangzik: *Oportet autem non solum se ipsum necvcessaria facientem exhibere, sed aegrotum etiam et praesentes et quae exteernae sunt.* Vagyis: „továbbá nem csak az orvosnak kell megtennie a dolgát, hanem a betegnek, a környezetének és a körülményeknek is”. Az „ars” (görögül: τέχνη) egyszerre jelent „művészetet” és „mesterséget”. A mesterség a görögöknél a művészet egy formája. (Kierkegaard jegyzete.)

nem kockáztatunk, *biztosan* elveszünk, ha meg sem kíséreljük énjünket kockáztatni, elvesztjük azt, ami a legfontosabb lehetne, aminek legfontosabbnak kellene lenni: önmagunkat. Az „én”¹⁰ úgy tűnhet el a világból, mintha ott sem lett volna. A kockázatmentes élet persze a boldog, nyugalmas – és unalmas élet. A kockázatmentesség az „én” elvesztésével jár, de ez a sokaságnak általában semmiféle gondot nem jelent; ellenkezőleg: az „én” megléte okoz nekik problémát. Az ember azért, hogy semmit sem kockáztat, rettentő könnyen elveszítheti azt, amit viszont bátorsággal, bármennyit küzdve, kínlódva, gyötrődve csak nehezen veszthetne el, és főképpen sohasem úgy, olyan könnyen, mintha az semmi ne volna: *önmagát*¹¹. Ugyanakkor az énjét veszített ember tökéletesen megállja a helyét a mindennapi életben, ahogy elismerően mondani szokták: „megcsinálja a szerencsáját”. Nagyon távol van attól, hogy valaki kétségbeesettnek tekinthesse, s egyedül azért, mert a világnak semmi érzéke nincs a borzasztó dolgok iránt, még boldognak is találja. A világban a szörnyű éppen az, hogy olyan látszat egzisztenciák jutnak érvényre, akik az egyes létezés legelemibb feltételéből sem részesültek, ugyanakkor mindent megkapnak az élettől, amit el is várnak: címet, vagyont, rangot, elismerést; mert persze a világ olyanokra figyel, akik ahhoz, hogy valamit elnyerjenek, lemondanak az énjükről, lemondanak úgy, mintha az sohasem lett volna, mintha sohasem lett volna. Parányi szemmé váltak egy talán általuk is ismeretlen gépezetben, amelyről semmit sem tudnak, semmit sem érzékelnek. Lehetnek így miniszterek, professzorok vagy éppen kocsmárosok, teljesen mindegy, bennük közös az, hogy nincs énjük, nincs fantáziájuk. Nincs fantáziájuk magához az élethez. Az énjét veszített ember, életünk dicsőséges hőse, aki itt él közöttünk. Világunk eszméje a polgár diadalát hirdeti.¹²

A mindennapiság, a hétköznapi élet jellemzője, hogy hiányzik belőle a szellem minden jellegzetessége, és feloldódik a valószínűségben, amelyen belül a lehetséges a maga szűk helyét megleli és megízleli; így nincs meg a lehetősége, hogy Istenre terelődjön a figyelme. Fantázia nélkül – hiszen a nyárspolgárnak olyan sosem volt – tengeti életét a tapasztalatok egy bizonyos mindennapi világában; él, munkál, lélegzik, mintha élne – minden úgy történik, ahogyan történik, ahogyan történnie kell, legyen minden úgy, ahogyan lesz. A mindennapok bizonyos tapasztalatai nem jelentenek mást, minthogy a nyárspolgár csak annak hisz, csak azt fogadja el, amit maga is lát és közvetlenül tapasztal; a szellem világa pedig olyan, amely meg

¹⁰ Kierkegaard itt ugyancsak a „Selv” kifejezést használja. (Egyes fordítások „önösségnek”, vagy „személyes én”-nek is fordítják. Mí a szöveg gördülékenységének megtartása miatt „én”-ként adjuk vissza.

¹¹ Ugyanezt állítja Kierkegaard *A halálos betegségben*. Vö. *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse*

¹² Túlzott általánosításnak látszik, bár meg kell jegyeznünk, Kierkegaard a hatás miatt nem zárkózik el a meglepetésszerű, néha bombasztikus megjegyzésektől.

nem mérhető, fel nem vágható, kézbe nem fogható, a nyárspolgár nagyon is polgári öntudata magabiztosan utasítja el mint nem-létezőt. A mindennapiság, a trivialitás – és ezzel nyájas olvasóm, magunk is igen sokat találkozhatunk egy-egy séta közben – a képzelet világán kívül él, semmit sem hajlandó feláldozni azért, hogy kicsiny, de megfogható világa bármilyen formában is megkérdőjeleződjön, ezért hevesen véd mindent, ami evilági evidenciával jelen van számára, és ugyanilyen hevesen elutasít mindent, ami ezen kívül létezik. Nem foglalkozik a szellem világával, nem érdeklik az eszmék, nem töri a fejét a szabadság kérdésén, hiszen arról maga mondott le, hogy mérhetetlenül behatárolt világának kicsiny illúzióját megőrizhesse maga számára, hogy minél kényelmesebbé tegye.

*

A nivelláció exemplumának megfelelője tehát a *szellemnélküliség*, a szellemtelenség. Éppen ezért a fatalista, aki csak abban hisz, ami vele megtörténik, és ami vele meg is szokott történni, még némi szánalmat válthat ki belőlünk, sajnálhatjuk, hogy a szellem kétségbeesésében a lehetőség minden esélyétől megfosztva önmagában él. Ezzel szemben a mindennapiság irányában nincs semmi szánalom, igaz, ő nem is várja el a szánalmat, hiszen helyzetét mindenkienél boldogabbnak és kiegyensúlyozottabbnak, s lehet, hogy még tartalmasabbnak is tartja. Boldogabbnak, mert a kétségbeesés vakmerőségével vetődik ide-oda az, aki eltévedt a lehetőségben; a kétségbeesés által letaglózva feszül szembe a létezéssel az, akinek minden szükségszerűvé vált: a nyárspolgáriság azonban szellemtelenül győzedelmeskedik.¹³ Győzedelmeskedik, annak ellenére, hogy soha semmiért nem harcol. Mert nyárspolgárnak lenni, éppen a harcról való végleges lemondást jelenti. A világ szemében külsődleges értelemben éppen ezért győzedelmes és dicsőséges, ugyanakkor úgy veszítette el önmagát, hogy nem is tudott róla. Minden veszteséget sokkal jobban megérezzük: egy kabát, néhány pénzdarab, egy kesztyű elvesztését az ember fájdalmasan éli meg, míg a trivialitás embere észre sem veszi önmaga elvesztését, hanem rendületlenül hisz a szellemtelenségben, és végül szellemtelenül győzedelmeskedik.¹⁴

Az ilyenek mindig számos fontos dolga van a világban, soha nem ér rá semmire, folyamatosan rohan, hiszen éppen ez teszi másik (és önmaga) szemében igazán fontossá. Jó

¹³ „...men aandløst triumpherer Spidsborgerligheden.”

¹⁴ Kierkegaard itt nem konzekvens önmagához. Ismétli *A halálos betegség* gondolatait, de egyben más kontextusba keveri, ami megnehezíti a gondolataival való azonosulást. Ám Kierkegaard-ra a konzekvens, önmagát nem ismétlő fogalmazás egyáltalán nem jellemző.

hivatalnok, jó férj, jó feleség, igényes szolga, sikeres ügyvéd, ügyes üzletember. Mindennek minden körülmények között pontosan megfelel. Mindig mások engedelmes szolgája, mindig kisegít valakit, hogy önnön fontosságát hangsúlyozza, csak önmagán képtelen segíteni, mert azt nem adhatja vissza magának, amit már réges-régen oly könnyen elveszített. Ez az ember már valóban semmit sem kockáztat, mindig kialakult véleménye van – pontosan az, ami a többieké, mindig tudja, mit kell tenni – azt, amit mások tesznek. Mindig világosan tudja, mit akar – azt, amit a többiek. Mindig egy irányba megy – akár a többiek. Az meg sem fordul a fejében, hogy éppen a semmit sem kockáztató magatartásával veszíthet el könnyedén mindent.

Semmit sem kockáztatni a legkényelmesebb (és persze a legkockázatosabb). Ez az ember pedig, ha lenne még egyáltalán énje, azt is eladná az ördögnek egy kis kényelemért cserébe. Miért is kockáztatna? Egy nyomorult kis énért? Nem éri meg a fáradságot, arról nem is beszélve, hogy sokkal kényelmesebb, ha az embernek nincsen énje. Nincs, ami megbolygatná nyugalma. Nincs, ami megzavarná nyugodt álmát. Sőt kifejezetten bosszantja, ha valaki ezt szóba hozza előtte, ha valaki – miként a barlang-embereket – arra akarja rávenni, hogy változtassa meg életét. Sőt nem csupán bosszantja, de gyűlöli is őt ezért. Miért nem hagyják őt békén? Reggel felkel, elmegy dolgozni, sok-sok roppant fontos dolgot csinál napközben; aktákat iktat, aktákat készít, aktákat szüntet meg, majd este hazatér, megveri a kutyát és a gyereket, majd nyugodtan álomra szenderül. Miért is fájdítaná a fejét valamilyen „én” miatt? Gyűlölete épp ezért érthető azzal szemben, aki fel akarja hívni a figyelmét arra a vacak kis énre. Gyűlöli, ahogy a barlang-ember is gyűlöli azt, aki fel akarja oldozni, és fel akarja vezetni a barlang szájához, hogy megmutassa neki az álmvilág egyetlen reális alternatíváját. Mert a szellemtelenség nyárspolgári léte mit sem gyűlöl jobban, mint azt, amitől különbözik. A mást. Ami nem ő. Ami emlékeztethetné arra, hogy ki vagy mi is lehetne. Ami megzavarhatná csöndes, békés, nyugodt, valamint éppen ezért: roppant kényelmes életét. A kényelemért pedig ölni is tudna.

Jaj, Platón! Mindig hozzád térek vissza. Milyen pontosan is láttad mindezt, pedig korunk koppenhágai miliójét nem is ismerhetted! Nem találkoztál a színházba igyekvő kelmekereskedővel, tanácsossal, vagy feleségét díszként karján magával hurcoló ügyvéddel.

Fekszem a koporsóban, és néma maradok. Nem beszélek, nem beszélhetek. De már tudom azt, amit mások sejteni vélnek. És néma maradok, mert dolgom ezzel többé nem lehet. Tudom, hogy a mindennapiság azon halálosnak tetsző betegségeivel szemben, melyekbe minden látszat ellenére nem lehet belehalni, hiszen nem vet véget az életnek, azon egyszerű okból, hogy sokszor nincs minek véget vetnie, az igazi halál mit jelent. Ez az élet igazi tragikuma és egyben utolsó tanúsága. Számunkra ez olyan betegség, melyből kigyógyulni lehetetlen, vagy a gyógyulás éppen akkor érkezik el, amikor az élet maga véget ér. Miért is beszélnék erről bárkinek?

„...megjön ez is... Az égből zúg lerontva, hová az ős magányból tört utat; homlokunk s szívünk megsuhintva hozza őt tündér szárnya tavasz ég alatt; most visszatér, előbb még szökött volna, és kínba kél, vágy édes búba csap. Bár oly sok szív elszóródik hiába: a legnemesebb magát egynek szánja.”¹⁵

Az egynek és mindennek – ha van az értelemnek hívó szava, az más nem lehet. Ez lenne már a boldogság. Vagy?

¹⁵ Goethe egyik verse. A szöveg kiemelése Kierkegaard-tól származik.